

Г Л А С Н И К

А Д В О К А Т С К Е К О М О Р Е В О Ј В О Д И Н Е

Ч А С О П И С З А П Р А В Н У Т Е О Р И Ј У И П Р А К С У

Година LXXXVI

Нови Сад, септембар 2015

Књига 75

Број 9

Ч Л А Н Ц И

UDC 347.439

Др Александар Радованов,
редовни професор на Правном факултету
за привреду и правосуђе у Новом Саду

Миладин Данојлић,
виши судијски сарадник у Вишем суду у Шапцу

КОМПЕНЗАЦИЈА КАО НАЧИН ПРЕСТАНКА ОБЛИГАЦИЈА*

САЖЕТАК: Аутори у раду анализирају компензацију, као један од најчешћих и најзначајнијих начина престанка облигација у нашем правном систему. Свакако да најбитнији и у пракси најчешћи начин престанка облигација представља њихово испуњење. Међутим, у данашње време, са све већим развојем и усложњавањем економских односа, често се дешава да две стране једна према другој истовремено имају и дуговања и потраживања, док појава објективних тешкоћа у виду свеприсутне економске кризе и хроничног недостатка новца у оптицају, чине испуњење обавезе све тежим, понекад и немогућим, па се компензација намеће као све чешћи и значајнији начин за окончавање обавеза. У овом раду се анализира компензација и то са посебним освртом на услове за њен настанак, дејство које има, на врсте компензације, али и случајеве у којима је компензација искључена, поткрепљено примерима из судске праксе.

Кључне речи: облигације, престанак, потраживање, узајамност, судска пракса

* Рад примљен 2. 4. 2015. године.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У нашем правном систему формални извор облигационог права је Закон о облигационим односима и он као начине престанка облигација предвиђа испуњење обавезе, пребијање (компензацију), отпуштање дуга, пренов (новацију), сједињење (конфузију), немогућност испуњења, протек времена, отказ и смрт. Поред ових начина престанка облигација изричито прописаних Законом о облигационим односима, начини престанка облигација су и на основу судске одлуке, те на основу самог закона.

Компензација (пребијање) је начин престанка облигације међусобним обрачунавањем потраживања једне стране (поверилац) са узајамним противпотраживањем друге стране (дужника), које се врши једностраном изјавом воље било које стране. Компензација практично представља скраћену исплату¹ дуговања која дужник и поверилац имају један према другом. „Да нема компензације прво би дужник морао да исплати свој дуг повериоцу у целости, а онда би поверилац исплатио свој дуг дужнику у целости. Компензацијом се ова трансакција скраћује тако што се исплаћује само разлика која постоји између ова два потраживања, а ако разлике нема тада се облигација гаси између повериоца и дужника узајамним пребијањем.”² У сваком случају, и када се све облигације не угасе у потпуности, јер су различите по обиму, компензација доводи до поједностављења облигационих односа, јер увек гаси облигацију мању по обиму.

Сам назив компензација настао је од латинске речи *compensatio*³, што нам указује да је компензација била добро позната и у римском праву, иако се не зна тачно време настанка компензације као начина престанка облигација. У римском праву је за компензацију важило правило да: „Ако поверилац дугује своје дужнику, па се од потраживања одбије дуг, потраживање се смањује на преостали износ, што доводи до гашења мање облигације.”⁴

¹ Са тим да компензација у ствари представља скраћену исплату слаже се и проф. др Слободан Перовић у: Перовић С., *Облигационо право*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1990, 137.

² Радованов А., *Облигационо право, општи део*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2009, 77.

³ Што у преводу значи изједначавање. Буквални превод речи не осликава на најбољи начин шта се приликом компензације заиста дешава, али се исто тако може рећи да изједначавање и није потпуно погрешна реч, јер се компензацијом међусобна потраживања повериоца и дужника, ако су једнака, изједначавају доводећи се на нулу. За случај да нису једнака, реч која би више одговарала била би приближавају, јер уместо два већа међусобна потраживања, једно се у потпуности гаси, а друго се смањује.

⁴ Стојчевић Д., *Римско приватно право*, Београд, 1970, 217.

2. ОПШТИ УСЛОВИ ЗА КОМПЕНЗАЦИЈУ

Генерално, неспорно је да дужник може своје потраживање према повериоцу пребити (компензовати) са потраживањем које поверилац има према њему. Међутим, да би ово пребијање и у пракси било оствариво, потребно је да у сваком конкретном случају буду испуњени следећи услови:

- а) узајамност потраживања,
- б) истородност (истоврсност) потраживања,
- в) доспелост потраживања,
- г) давање изјаве о пребијању (компензациона изјава).

а) Узајамност потраживања.– Правило је да се могу пребијати (компензовати) само потраживања која су узајамна.⁵ Узајамност потраживања подразумева да између два субјекта постоји облигациони однос у којем се обе стране истовремено појављују и на активној (поверилачкој) и на пасивној (дужничкој) страни. Поједностављено речено – оба субјекта имају истовремено и потраживање и дуговање према другој страни.

Од правила да се могу пребијати само узајамна потраживања постоји и неколико изузетака, а то су да јемац може извршити пребијање дужникове обавезе према повериоцу са дужниковим потраживањем,⁶ затим да *cesus* може *cesionari* пребити потраживања која је до обавештења о цесији могао пребити *cedentu*,⁷ и, на крају, да солидарни дужник може потраживање свог садужника према повериоцу пребити са повериочевим потраживањем, али само за онолико колико износи део дуга тог садужника у солидарној обавези.⁸

б) Истородност (истоврсност) потраживања.– Потребно је да потраживања која се пребијају гласе на новац или друге заменљиве ствари истог рода и истог квалитета⁹. У пракси је најчешћи случај да се врши пребијање потраживања у новцу, али се исто тако у пракси, нарочито у привреди, дешава да се пребијају и потраживања у разној истоврсној роби, наравно уз услов да су истог квалитета.

⁵ Ово пре свега из разлога што је једна од основних карактеристика облигација да делују релативно – *inter partes*.

⁶ Видети чл. 338. ст. 2. ЗОО.

⁷ Видети чл. 340. ст. 1. ЗОО.

⁸ Чл. 415. ст. 2. ЗОО.

⁹ ЗОО уместо домаћег термина „квалитет” користи термин „каквоћа” који је својственији језику наших северозападних суседа. Видети чл. 336. ЗОО.

Уколико оба доспела потраживања не гласе на новац, или оба не гласе на замењиве ствари истог рода и истог квалитета, не може доћи до пребијања, што потврђује и судска пракса:

Када тужилац захтева испоруку робе а тужени стави компензациони приговор у новчаном износу, тада се не ради о истородним потраживањима па таква компензација није дозвољена нити се може извршити.

Из образложења:

Тужилац тужбом тражи да му тужени испоручи робу коју је плаћено а тужени тражи да се међусобна потраживања компензирају. Правилно је првостепени суд одлучио када је одбио компензациони приговор из разлога што за то нису постојали услови за компензацију. Наиме, према члану 336. Закона о облигационим односима дужник може пребити потраживање које има према повериоцу са оним што овај потражује од њега, ако оба потраживања гласе на новац или друге замењиве ствари истог рода. Међутим, тужилац је тражио испоруку робе а тужени је компензационим приговором захтевао исплату новца, па пошто се ради о различитим обавезама правилно је првостепени суд утврдио да нису испуњени услови за компензацију. Код несторне чињенице да је тужилац робу плаћено, да тужени није испоручио робу, исправан је закључак првостепеног суда када је тужени захтев усвојио. При том нема уицаја на решење ове правне ствари околности која се у жалби истиче да роба није код туженог, те да се стога не може испоручити, јер је тужени дужан да испоручи робу коју је продао повериоцу.

(Из пресуде Вишег привредног суда у Београду,
Пж. 8727/98 од 13. јануара 1999. године)¹⁰

в) Доспелост потраживања.— Да би могло доћи до компензације потребно је да су оба потраживања доспела. Доспела су она потраживања код којих је рок за њихово испуњење истекао, односно наступио је момент од којег поверилац може захтевати њихово испуњење. „Исплата, по правилу, не може да се врши пре рока, а пошто компензација представља у суштини двоструку исплату, то оба потраживања и повериоца према дужнику и дужника према повериоцу морају да буду доспела да би се могла реализовати компензација.”¹¹

Од овог правила да оба потраживања морају бити доспела постоји и један изузетак. Наиме, иако наш закон као услов за пребијање изричи-

¹⁰ Судска пракса, билтени online, Интермекс, Београд 2014.

¹¹ Радванов А., Наведено дело, 78.

то захтева да су оба потраживања доспела,¹² у појединим случајевима би за пребијање била довољна доспелост само противпотраживања, односно оног потраживања са којим се врши пребијање. Ово би било у случајевима кад је рок за испуњење обавеза уговорен искључиво у интересу дужника, тада он има право да испуни своју обавезу и пре уговореног рока,¹³ те му се не може ускратити право да ту своју обавезу према повериоцу компензира са доспелим потраживањем од повериоца, уколико такво постоји.

г) Давање изјаве о пребијању (компензациона изјава).– Пребијање не настаје аутоматски, по сили закона, него је потребно да, када се стекну остали услови за пребијање потраживања, једна страна изјави другој да врши пребијање – да да компензациону изјаву. Компензациона изјава је, дакле, једнострана изјава воље једног од субјеката облигационог односа.

Давање компензационе изјаве производи дејство да се после ње сматра да је пребијање настало оног часа кад су се стекли услови за то. То значи да компензација производи правно дејство од момента када су се два потраживања сусрела једно према другом, али је потребна изјава о пребијању.¹⁴

3. ДЕЈСТВО КОМПЕНЗАЦИЈЕ

Дејство компензације се огледа у томе што њоме престају узајамне обавезе повериоца и дужника. Наравно, у потпуности престају само у случају да су једнаке по обиму. Уколико то нису, гаси се само обавеза мања по обиму, а већа обавеза се смањује за износ мање.¹⁵ На тај начин долази до трансформације односа у којем су оба субјекта истовремено и повериоци и дужници, у правно (и фактички) мање сложен однос у којем постоји само један поверилац и један дужник, јер се сада само дужник обавезе која је пре компензације била већа по обиму и даље налази у положају дужника.¹⁶ Ово се односи како на главну обавезу, тако и на споредне обавезе (нпр. јемство).

¹² Видети чл. 336. ст. 1. ЗОО.

¹³ Видети чл. 315. ст. 1. ЗОО.

¹⁴ Радованов А., *Наведено дело*, 79.

¹⁵ Компензацијом престају обавезе уколико се тај однос посматра из пасивног положаја, односно положаја дужника. Уколико се посматра из положаја повериоца, тада компензацијом престају (гасе се) међусобна потраживања повериоца и дужника, како у погледу главног потраживања, тако и у погледу споредних потраживања (нпр. залога, уговорна казна).

¹⁶ С тим што сада повериоцу дугује мање него пре компензације и то за износ свог дотадашњег потраживања према њему.

Карактеристика компензације је да она делује ретроактивно (*ex tunc*), тј. од тренутка када су се два потраживања појавила једно према другом (сусрела). Дакле, иако је за наступање компензације неопходно да се, поред испуњености осталих услова, да компензациона изјава, сама компензација не производи правна дејства од момента давања компензационе изјаве, већ од момента доспелости каснијег потраживања.

Дајемо пример из судске праксе за деловање компензације од момента када су се два потраживања сусрела.

Ако су међусобна потраживања повериоца и дужника доспевала са различитим датумима, онда пребој истих настаје по давању компензационе изјаве, а са датумом каснијег доспећа, јер је то дан сусрета међусобних потраживања.

Из образложења:

Према одредби чл. 336. Закона о облигационим односима прописано је да дужник може пребити поштраживање које има према повериоцу са оним што овај поштражује од њега, ако оба поштраживања гласе на новац или друге заменљиве ствари истога рода и исте каквоће и да су оба доспела. Чл. 337. истога Закона прописано је да пребијање не настаје чим се стекну услови за то, него је потребно да једна страна изјави другој да врши пребијање, а после изјаве о пребијању смањра се да је пребијање настало оног часа кад су се стекли услови за то.

У случају да су поштраживања доспевала са различитим датумима, онда пребој настаје са датумом каснијег доспећа јер је то дан сусрета међусобних поштраживања. Према одредби чл. 343. Закона о облигационим односима када између два лица постоји више обавеза које могу престати пребијањем, пребијање се врши по правилима која важе за урачунавање испуњења. Камаши на део захтева који је стављен у пребој од дана доспелости до сусрета штражбине, може се обрачунасти уз примену прописа о урачунавању камате и трошкова, сагласно одредби чл. 313. Закона о облигационим односима.

(Решење Вишег трговинског суда Пж број 7515/05 од 05. 12. 2005)¹⁷

¹⁷ Правни информатор бр. 10/2006, Интермекс, Београд, 2006.

4. ВРСТЕ КОМПЕНЗАЦИЈЕ

Компензације је, с обзиром на критеријуме поделе, могуће поделити на више начина. Тако, на пример, имајући у виду број учесника у компензацији, постоје двостране (билатералне) и вишестране (мултилатералне) компензације. Имајући у виду државну припадност субјеката компензације¹⁸ и правне прописе који се користе приликом компензације, постоје искључиво домаће и међународне компензације¹⁹ и др. Међутим, најзначајнија подела компензација је по критеријуму њиховог настанка.

Компензација може настати на основу уговора, непосредно на основу законског прописа и на основу судске одлуке. Стога, у зависности од начина на који су настале, разликујемо три врсте компензације и то:

- а) уговорну компензацију,
- б) законску компензацију, и
- в) судску компензацију.

а) Уговорна компензација.– Ова компензација настаје када се поверилац и дужник споразумеју да, у складу са законским прописима,²⁰ изврше пребијање својих узајамних потраживања. Уговорне стране саме одређују услове и начин пребијања, који се могу и разликовати од општих законских услова за пребијање, али не могу бити супротни императивним законским нормама које се односе на пребијање, нити уговорне стране могу под видом компензације вршити забрањена располагања.²¹

б) Законска компензација.– Ова компензација настаје на основу самог закона, кад се сусретну два узајамна, истородна и доспела потражива-

¹⁸ Држављанство код физичких, а седиште код правних лица.

¹⁹ У међународном трговинском праву постоје послови који по својој природи представљају одређену врсту компензације, а у које ступају субјекти који припадају различитим суверенитетима. Ти правни послови су клиринг и бартер. Клиринг је банкарски посао који у суштини представља једну особену врсту пребијања (компензације) међусобних дуговања између две или више држава, а заснива се на посебном уговору који се назива клириншки споразум. Бартер је такав уговор између домаће и иностране уговорне стране којим се оне обавезују да једна другој испоруче (одједном или у више испорука) робу једнаких вредности, а уколико по извршеним испорукама буде постојала разлика у вредности испоручених роба, она страна која је испоручила робу мање вредности, другој страни ће то надокнадити додатном испоруком робе или исплатом у новцу. Бартер је у међународном трговинском праву познат и под називим компензациони посао, уговор о контраиспорукама и уговор о узајамним испорукама.

²⁰ Иако ова компензација настаје на основу уговора (споразума) између повериоца и дужника, тај уговор мора бити у складу са императивним законским нормама, односно, уговором не може бити избегнут или заобиђен закон.

²¹ Забрањена располагања су она која су супротна принудним прописима, јавном поретку, правилима морала и добрим обичајима.

ња, дакле потраживања која испуњавају законске услове за компензацију. Наравно, ни ова врста компензације није независна од воље странака и не настаје аутоматски, јер је и за њен настанак потребна компензациона изјава.²² Дакле, дејство ове компензације настаје упућивањем компензационе изјаве једног субјекта другом и то од дана када су се стекли услови за компензацију.

в) Судска компензација.– Настаје на основу судске одлуке, када тужени у парници затражи да се таква одлука донесе подизањем противтужбе или истицањем приговора ради пребијања. Услови које треба да испуне међусобна потраживања странака да би дошло до судског пребијања идентични су онима код законске компензације, а разликују се само у погледу начина на који пребијање наступа.

С обзиром да се у овом раду врши посебан осврт на судску праксу у погледу компензација, то налазимо да је оправдано да судска компензација буде предмет детаљније обраде од осталих врста компензације, и то у посебном поглављу.

5. ПОСЕБНО О СУДСКОЈ КОМПЕНЗАЦИЈИ

До престанка облигација компензацијом може доћи на основу правноснажне судске одлуке донете у поступку у којем је суд одлучивао по тужби повериоца, а дужник-тужени у том поступку истакао приговор ради пребијања или компензациону противтужбу, за које се испостави да су основани.

Приговор ради пребијања (компензациони приговор) је диспозитивна парнична радња туженог која садржи нови захтев за пресуду о којем суд одлучује. Да би производио правно дејство, компензациони приговор мора бити истакнут у законом прописаном облику, па сами наводи да постоји противпотраживање које није компензирано, уколико нису истакнути у том облику, не представљају приговор пребијања.²³ Ово из разлога што је приговор ради пребијања по својој природи имовинскоправни захтев са одређеним процесно-правним и материјално-правним дејством, те да би се по њему могло одлучивати он мора испуњавати све оне захтеве који се у процесном смислу односе на тужбу, а пре свега одређени захтев

²² Видети чл. 337. ст. 1. ЗОО.

²³ Компензациони приговор истиче се у законом прописаном облику, а сам навод туженог да постоји противпотраживање које није компензирано не представља приговор ради пребијања. (Из пресуде Вишег трговинског суда Пж. 12137/05 од 6. фебруара 2006. године.)

у погледу главне ствари и споредних тражења, чињенице на којима тужилац заснива захтев и доказе којима се утврђују ове чињенице.²⁴

Приговор ради пребијања може бити:

- а) приговор ради пребијања ван парнице (*compensatio civilis*), и
- б) приговор ради пребијања дат у парници (*compensatio per iudicem*).

а) Приговор ради пребијања ван парнице.– Може истаћи тужени у случају када је између њега и тужиоца дошло до пребијања пре покретања тужбе, а тужилац и поред тога затражи испуњење обавезе у парници. Тада се тужени може бранити приговором да је потраживање раније заиста постојало, али да је накнадно престало због изјаве о пребијању дате пре покретања парнице. Овим приговором тужени пориче постојање потраживања тужиоца и може предложити да суд тужиочев захтев одбије као неоснован.

У таквим случајевима задатак суда је да утврди да ли је између странака пре покретања парнице заиста дошло до вансудског пребијања или не. Ако утврди да јесте, суд ће одбити тужбени захтев, а у супротном тужбени захтев ће усвојити. Из наведеног произилази да од основаности приговора ради пребијања зависи и основаност тужбеног захтева тужиоца.

На овај начин, у случајевима када суд утврди да је приговор туженог ради пребијања ван парнице основан, суд не врши пребијање између странака, јер је до грађанскоправне компензације (*compensatio civilis*) између њих већ дошло и пре отпочињања саме парнице. Стога, како је задатак суда да пресудом одлучује о захтевима странака²⁵, а како захтев туженог фактички не постоји, то суд у изреци пресуде неће одлучивати о постојању потраживања туженог истакнутог ради пребијања, већ само о тужбеном захтеву тужиоца, док ће постојање потраживања туженог посебно образложити у образложењу пресуде.

б) Приговор ради пребијања дат у парници.– Овај приговор у суштини представља компензациону изјаву дату у парници. На овај начин тужени истиче да и он има потраживање према тужиоцу, те захтева да суд својом одлуком изврши пребијање (компензацију) тужиочевих и туженикових међусобних потраживања.

Суштинска разлика између овог приговора и приговора ради пребијања ван парнице је у томе што се приговором ради пребијања ван парнице тврди да је до пребијања између тужиоца и туженог већ дошло, и то пре отпочињања парнице, те да стога тужиочево потраживање више не

²⁴ Видети чл. 192. ст. 1. ЗПП.

²⁵ Видети чл. 342. ст. 1. ЗПП.

постоји, док се приговором ради пребијања у парници не оспорава постојање тужиочевог потраживања, али се истовремено од стране туженог истиче постојање његовог потраживања, уз захтев да суд својом одлуком изврши пребијање.

Друга битна разлика између ове две врсте компензационих приговора је у томе што код приговора ради пребијања ван парнице, компензација наступа ретроактивно (*ex tunc*), односно сматра се да је до пребијања међусобних обавеза дошло оног момента када су се она сусрела једно према другом, док код приговора ради пребијања датог у парници компензација наступа тек када пресуда којом је компензација извршена постане правноснажна.

Трећа битна разлика је у томе што се, за разлику од приговора о пребијању ван парнице, одлука о приговору ради пребијања у парници мора унети у изреку пресуде. Наиме, суд и када утврди да је приговор о пребијању ван парнице основан, то не уноси у изреку пресуде, јер тим приговором се само оспорава постојање или висина тужбеног захтева тужиоца,²⁶ а не истиче се било какав захтев туженика о којем би суд требало да донесе одлуку, па суд изреком пресуде одлучује само о тужбеном захтеву тужиоца, док се о приговору туженог елаборира у образложењу пресуде. За разлику од тога, приликом истицања приговора ради пребијања у парници, тужени и сам поставља захтев да се утврди да и његово потраживање према тужиоцу постоји, као и да суд својом одлуком изврши компензацију њихових међусобних потраживања. Стога суд у изреку пресуде мора унети како одлуку о постојању и висини потраживања тужиоца, тако и одлуку о постојању и висини потраживања туженог, али исто тако и одлуку о пребијању њихових међусобних потраживања.²⁷

Одлука о компензационом приговору мора се унети у изреку пресуде.

Из образложења:

Чланом 338, ЗПП-а у ст. 3, предвиђено је да изрека пресуде садржи одлуку суда о усвајању или одбијању појединих захтева који

²⁶ Тужени тврди да је тужиочево потраживање услед грађанскоправне компензације у потпуности престало или да је умањено за висину туженикових потраживања.

²⁷ Не могу се истовремено истицати оба компензациона приговора, јер уколико се истакне приговор ради пребијања ван парнице, то значи да тужени тврди да тужичево потраживање више не постоји, јер је престало услед пребијања које је извршено пре отпочињања парнице, док се у случају да се истакне приговор ради пребијања у парници не оспорава постојање тужиочевог потраживања, већ се уз њега истиче и тужениково потраживање према тужиоцу. Стога, како се у истој парници не може тврдити да тужичево потраживање и постоји и не постоји, то је јасно да се оба приговора не могу истовремено истицати.

се тичу главних ствари и споредних изражења и одлуку о постојању или непостојању израживања истакнутог ради пребоја. Према наведеном о истакнутом компензационом приговору туженог суд мора донети одлуку и исту унети у изреку обијане пресуде. Проишљајући да донесе одлуку о истакнутом компензационим приговору суд чини апсолутно бићну повреду одредаба парничног поступка из чл. 354. ст. 2. т. 14. ЗПП-а.

(Виши трговински суд у Београду Пж. 7365/02 од 20. 12. 2002)

Када суд који одлучује о тужиочевом захтеву и компензационом приговору утврди да постоје оба потраживања, и тужиочево и тужениково, извршиће њихово међусобно пребијање, на тај начин што ће одбити тужиочев тужбени захтев до висине тужениковог потраживања. Уколико је тужиочево потраживање веће од потраживања туженог, наложиће туженом да преостали некомпензирани део исплати тужиоцу.

Међутим, уколико суд утврди да је потраживање туженог веће од тужичевог потраживања, он неће моћи да пресудом обавезе тужиоца да туженом исплати ону разлику за коју је веће потраживање туженог. Ово из разлога што тужени није истакао противтужбу, која би представљала самосталан тужбени захтев, већ је истакао приговор ради пребијања, па суд може одлучивати о приговору крећући се само у границама тужбеног захтева тужиоца.²⁸

Управо из разлога што суд приликом одлучивања може да се креће само у оквиру постављеног тужбеног захтева,²⁹ то је у случајевима када тужени сматра да он има веће потраживање према тужиоцу, него овај према њему, или пак, да је тужиочево потраживање неосновано, боље за туженог да уместо изјављивања компензационог приговора, подигне компензациону противтужбу против тужиоца.

Тада ће суд утврђивати најпре основаност тужбеног захтева, па затим и основаност противтужбеног захтева, па ће, у зависности од њихове основаности и утврђене висине међусобних потраживања, својом одлуком извршити пребијање и одредити ко је коме дужан да исплати евентуалну разлику.

²⁸ Исти случај биће и када суд утврди да је тужиочев захтев неоснован. И тада се суд мора кретати у оквиру тужичевог тужбеног захтева, па о приговору туженог ради пребијања не може одлучивати, јер када не постоји потраживање тужиоца, тада се не може извршити ни његово пребијање. У оваквим случајевима суд ће само одбити тужиочев тужбени захтев, а о приговору ради пребијања који је истакао тужени неће одлучивати.

²⁹ Видети чл. 3. ст. 1. ЗПП.

6. СЛУЧАЈЕВИ ИСКЉУЧЕЊА КОМПЕНЗАЦИЈЕ

У појединим случајевима, иако су испуњени сви услови за компензацију, до ње не може доћи, а уколико и дође, таква компензација је ништава. Закон о облигационим односима предвиђа пет врста потраживања³⁰ која, због својих специфичних својстава, не могу престати пребијањем.

а) Потраживања која су незаплењива.— Ради се о правима која нису подобна за пленидбу у извршном поступку. Закон о извршењу и обезбеђењу³¹, у чл. 82, предвиђа да су од извршења³² изузети: одећа, обућа и други предмети личне употребе, постељне ствари, посуђе, део намештаја који је неопходан извршном дужнику и члановима његовог домаћинства, као и шпорет, фрижидер и пећ за грејање; храна и огрев за потребе извршног дужника и чланова његовог домаћинства за три месеца; готов новац извршног дужника који има стална месечна примања до месечног износа који је по закону изузет од извршења,³³ сразмерно времену до следећег примања; ордење, медаље, ратне споменице и други знаци одликовања и признања које је примио извршни дужник, лична писма, рукописи и други лични списи извршног дужника, као и породичне фотографије; помагала која су инвалиду или другом лицу са телесним недостацима неопходна за обављање његових животних функција, и кућни љубимац.³⁴

б) Потраживање ствари или вредности ствари које су дужнику биле дате на чување, или на посуду, или које је дужник узео бесправно, или их бесправно задржао.— Овим се спречавају лица која су одређену ствар добила на чување или посуду да злоупотребом компензације стекну ствари које су им поверене по неком другом основу, а нарочито се у томе спречава несавесни стицалац, односно онај ко је ствар несавесно задржао.

³⁰ Ови случајеви таксативно су набројани у чл. 341. т. 1–5. ЗОО.

³¹ *Службени гласник РС* бр. 31/2011, 99/2011, 109/2013 (Одлука Уставног суда), 55/2014.

³² Самим тим и од пленидбе.

³³ Закон о извршењу и обезбеђењу, у чл. 148, таксативно наводи која стална месечна примања и до ког износа су изузета од извршења.

³⁴ Ради се о предметима (одећа обућа, постељина, посуђе итд.), одређеној количини добара (огрев и храна за три месеца), али и готовог новца, све напред у функцији обезбеђивања егзистенције извршног дужника, али и предметима који дужнику не служе за егзистенцију већ за њега имају претежно афективну вредност као што су ордење, писма, рукописи и породичне фотографије, па чак и кућни љубимац. Тиме је у Закону о извршењу и обезбеђењу исказан хумани приступ решењу проблема, често несвојствен том Закону, па и самом извршном поступку.

Овим се штити сигурност у правном промету и испољава начело савесности и поштења, као једно од основних начела облигационог права, јер би било погубно по правну сигурност када би нпр. оставопримац или послугопримац могао задржати дату му ствар компензационом изјавом или приговором, а још гора ситуација би била када би то било омогућено несавесном стицаоцу или држаоцу.

в) Потраживања настала намерним проузроковањем штете. – Уколико би се дозволила компензација потраживања насталих намерним проузроковањем штете, то би било супротно начелу савесности и поштења.

г) Потраживање накнаде штете причињене оштећењем здравља или проузроковањем смрти. – Ово практично значи да је забрана таквог пребијања установљена у корист повериоца накнаде штете причињене оштећењем здравља или проузроковањем смрти, што опет значи да обвезник накнаде такве штете не може тражити да пребијањем престане његова обавеза по наведеном основу, позивајући се на своје потраживање према оштећеном – повериоцу.³⁵

Пребијање ових потраживања недозвољено је, такође као и код потраживања насталих намерним проузроковањем штете, из разлога његове супротности са начелом савесности и поштења.

д) Потраживање које потиче из законске обавезе издржавања. – Компензација на овом потраживању могла би да угрози егзистенцију издржаваног лица, те стога на овом потраживању није дозвољена.

И судска пракса је у том погледу заузела свој став:

Код потраживања која потичу из законске обавезе издржавања компензација није могућа.

Из образложења:

У првостепенном процесу суд је правилно применио материјално право, с обзиром да је нашао да нису испуњени услови из чл. 336. Закона о парничном процесу ради пребијања тражбине тужиоца са по-

³⁵ Пример из судске праксе: Забрану престанка пребијањем потраживања накнаде штете причињене оштећењем здравља или проузроковањем смрти из чл. 341. т. 4. ЗОО не укида ни околност да ово потраживање и противпотраживање проистичу из истог штетног догађаја. (Пресуда Окружног суда у Ваљеву Гж. бр. 109/05 од 20. 1. 2001) – Судска пракса 1998–2012, Интермекс, Београд, 2012.

и израживањем иужене по основу издржавања. Пребијање представља располагање иражбином, па се може пребити само власнишћом, а не и иуђе ииираживање. Наиме, ииираживање издржавања према иуужиоцу као оцу не ирииада иууженој, већ њеној деци – малолетним ћеркама, па није испуњен ниједан од ииишћих услова за компензацију – узајамности иражбина. Поред ииоџа, на основу чл. 341. стп. 1. ип. 5. Закона о облигационим односима компензација није могућа код иииираживања која иииичу из законске обавезе издржавања.

(Пресуда Окружног суда у Београду Гж. 879/96 од 25. 12. 1996. г.)³⁶

Постоји и један посебан случај када компензација није могућа, а то је када је дужниково потраживање доспело тек пошто је неко трећи већ ставио забрану на повериочево потраживање према њему. Стога, како се повериочевим потраживањем услед стављене забране не може располагати, оно не може бити ни предмет компензације.

Овај случај када компензација није могућа је посебно прописан у ЗОО³⁷ и у његовом случају забрана компензације није последица специфичности самог потраживања, као код пет претходно наведених случајева у којима је компензација искључена, већ је последица постојања раније успостављеног права трећег лица на потраживању повериоца, услед чега је на то потраживање стављена забрана, па се таквим потраживањем не може ни располагати.

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду актуелни тренутак у којем се, пре свега наша приреда, али и шира друштвена заједница налази, који слободно можемо окарактерисати као економску кризу, а која опет са собом повлачи мањак новчаних средстава, робе и добара који се налазе у оптицају, као и успорење привредних активности, то се компензација, као начин престанка облигационих односа међусобним обрачунавањем потраживања повериоца и дужника, намеће као начин за окончавање облигација на који би требало обратити посебну пажњу. Ово из разлога што компензација може, у одређеним случајевима и у одређеној мери, неутралисати негативне ефекте које на привредне токове оставља недостатак готовог новца, робе и добара. Јер уместо да поверилац чека да му дужник плати (испуни) оно

³⁶ Пропис софт – Судска пракса, Београд 2011.

³⁷ Чл. 342. ЗОО.

што му дугује, а да истовремено и дужник то очекује од повериоца, при чему је могуће да ни један ни други у том тренутку не располажу оним што им је потребно за испуњење своје обавезе, компензација им омогућава да своје међусобне обавезе угасе,³⁸ уколико већ не располажу оним што им је за испуњење потребно. Истовремено, компензација им омогућава да разреше својеврсну „пат позицију” у којој су се нашли, а у којој и један и други чекају на испуњење обавезе друге стране, до које не долази. Такво разрешење доводи до убрзања привредне активности, јер однос у којем су се две стране нашле покреће са мртве тачке, а њихове економске потенцијале, заробљене у том односу међусобног потраживања и дуговања, ослобађа и ставља им на располагање.

Стога се проучавање компензације на начин на који је то учињено у овом чланку и то са аспекта услова за њен настанак, дејстава које производи, врста, али и случајева у којима компензација није могућа, намеће као значајно, али истовремено и веома актуелно. Ово нарочито како би се компензација као значајан, али исто тако и ефикасан начин престанка облигација могла на што бољи начин искористити и како би се у њеној примени у што већој мери избегли неспоразуми и неправилности, чему нарочито могу допринети и наведени примери из судске праксе.

ЛИТЕРАТУРА

- Антић, О., *Облигационо право*, Правни факултет универзитета у Београду и „Службени гласник”, Београд, 2008.
- Бабић, И., *Облигационо право – Ойшїи део*, ФЕППС и Сл. Гласник, Сремска Каменица, 2009.
- Бабић, И., *Основи имовинског права, увод у грађанско право и стварно право*, Сл. гласник, 2008.
- Врховни суд Србије, *Билтен судске праксе 1/2005*, Интермекс, Београд, 2005.
- Врховни суд Србије, *Билтен судске праксе 2*, Службени гласник, Београд, 2004.
- Врховни суд Србије, *Билтен судске праксе 3/2008*, Интермекс, Београд, 2008.
- Ђуровић, Р., *Међународно привредно право*, Савремена администрација, Београд 2000.
- Закон о облигационим односима *Службени лист СФРЈ* 29/78, 39/85, 45/89, 57/89 *Службени лист СРЈ* 31/93, 22/99, 44/99).
- Закон о парничном поступку, (*Службени гласник РС*, бр. 125/04).
- Закон о парничном поступку, (*Службени гласник РС*, бр. 72/11).
- Коментар закона о облигационим односима* (редактори: Борислав Т. Благојевић и Врлета Круљ), Савремена администрација, Београд, 1980.

³⁸ Тачније, да угасе мању од њих, а већу умање.

- Милошевић, Љ., *Облигационо право*, Савремена администрација, Београд, 1982.
- Огњановић, С., *Облигационо право, посебан део*, Нови Сад 2010.
- Перовић, С., *Облигационо право*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1990.
- Правни информатор бр. 10/2006, Интермекс, Београд, 2006.
- Пропис Софт в. 5.0., Профисистем Ком, Смедерево, 2012.
- Радованов, А., *Грађанско процесно право*, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, 2011.
- Радишић, Ј., *Облигационо право – Ојшћи део*, Номос, Београд, 2000.
- Радованов, А., *Врховни суд Војводине – Зборник судске праксе, грађанској правна област*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2009.
- Радованов, А., *Облигационо право, ојшћи део*, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, 2009.
- Салма, Ј., *Облигационо право*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2005.
- Срдић, М., Тагић, Д., *Закон о облигационим односима*, Службени гласник, Београд 1997.
- Станојевић, О., *Латински за правнике*, Београд, 1999.
- Станојевић, О., *Римско право*, Београд, 1997.
- Стојчевић, Д., *Римско приватно право*, Београд, 1970.
- Судска пракса 1998–2012, Интермекс, Београд, 2012.
- Судски пословник (*Службени гласник РС* бр. 65/03, 115/5, 4/06, 50/06).

SET-OFF AS A WAY OF ENDING OBLIGATIONS

Aleksandar Radovanov Ph.D.

Full time professor at the Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad

Miladin Danojlic

Senior judicial assistant at the High Court of Sabac

S u m m a r y

In this work the authors analyzed set-off as one of the most common and most significant way of ending obligations in our legal system. The most important and in practice the most common way of ending obligations is their fulfillment. However, in contemporary times, which are characterized by great development and growing complexity of economic relations, it often happens that two parties at the same time have both debts and claims against each other, while difficulties in a form of economic crisis and lack of available money often makes fulfilling of obligation difficult and sometimes even impossible, so set-off imposes itself as an important and common way of ending obligations. These are the reasons why we are analyzing set-off in this paper, with the special emphasis on the prerequisites for its occurrence, its effect, forms of set-off, and also cases in which set-off is excluded, all together supported with examples from a case law.

Keywords: obligations, ending, claim, reciprocity, case law